

ნინო კაკალაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ყივჩაღები, ბიზანტია და საქართველო*

საკვანძო სიტყვები: ყივჩაღები, ყივჩაღები ბიზანტიაში, ყივჩაღები საქართველოში, ბულგართა მეორე იმპერია.

XI საუკუნის 50-იან წლებში ყივჩაღები სამხრეთ რუსეთის სტეპებში ჩნდებიან და ამის შემდეგ ისინი აქტიურად მონაწილეობენ რუსი მთავრების მიერ წარმოებულ სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობებში. თუმცა ყივჩაღები არ შემოიფარგლნენ მხოლოდ სამხრეთ რუსეთის სტეპებით და ისინი მიდიან ასევე დუნაის ნაპირებზე, რის შედეგადაც გამოდიან აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების, ბიზანტიის იმპერიის, ბულგართა მეორე იმპერიისა და უნგრეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე. ყივჩაღებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს XII-XIV საუკუნეების საქართველოშიც. თავიანთი ცხოვრების წესისა და კარგი მეომრული თვისებების გამო ისინი ხშირად ხდებოდნენ ამ ქვეყნების როგორც მოწინააღმდეგეები, ასევე მოკავშირეებიც. ქართული წყაროების ცნობები ყივჩაღების საქართველოსთან ურთიერთობის შესახებ არც თუ ისე ბევრია. ქართული წყაროები თავს არიდებენ

* კვლევა PHDF – 22-4327 განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით.

ცივიზიაციებთან კონფლიქტის წარმოჩენას. დავითის ისტორიკოსი მხოლოდ თავისი თხზულების ბოლოს რამდენიმე წინადადებით აღნიშნავს ცივიზიაციას დასავლეთის შესახებ. ქართულ საისტორიო წყაროებში საერთოდ არ არის ნახსენები ცივიზიაცია და ქართველთა კონფლიქტი გიორგი IV ლაშას მმართველობის პერიოდში. ამიტომ ქართველთა და ცივიზიაცია ურთიერთობების შესწავლისთვის მხოლოდ ქართულ წყაროები საკმარისი არ არის, მნიშვნელოვანია უცხოური წყაროების ცნობები როგორც ქართულ-ცივიზიაციურ ურთიერთობათა შესახებ, ისევე ცივიზიაცია სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობების შესახებ. უცხოურ წყაროებს შორის ამ მხრივ აღსანიშნავია ბიზანტიური და დასავლეთ ევროპული წყაროები, რომლებშიც აღწერილი ცივიზიაცია ურთიერთობები ბიზანტიის იმპერიასთან, ბულგართა მეორე იმპერიასა და ლათინთა იმპერიასთან. ბიზანტიას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ქართულ პოლიტიკაში. ცივიზიაციები ორივე ქვეყნის სამხედრო-პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ. შესაბამისად, ქართველთა და ცივიზიაცია ურთიერთობის კვლევისას უნდა შევისწავლოთ აგრეთვე, ცივიზიაცია ურთიერთობები ბიზანტიასთან. ჩვენი მიზანია წარმოვადგინოთ ეს ურთიერთობები, შევადაროთ ბიზანტიელთა პოლიტიკა ცივიზიაციას მიმართ ქართულ პოლიტიკას. ვეცდებით, წარმოვაჩინოთ ის მიზეზები, რომლებმაც განაპირობა მსგავსება და განსხვავება ამ ურთიერთობებში, აგრეთვე, რა ინტერესები ამოძრავებდა თითოეულ მხარეს. აგრეთვე, გვსურს შევხვით ცივიზიაციას როგორც ბულგართა მეორე იმპერიის შექმნასა და მათ ერთობლივ პოლიტიკას ბიზანტიასა და ლათინთა იმპერიასთან.

გარდა ბიზანტიელ ავტორთა თხზულებებისა, ბიზანტიურ-ცივიზიაციურ ურთიერთობების კვლევისას მნიშვნელოვანია დასავლეთ ევროპული წყაროები. ეს წყაროები აღწერენ მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის ისტორიას, რომელმაც საკმაოდ მძიმე შედეგები მოუტანა ბიზანტიის იმპერიას. ლათინ ავტორთა

ცნობები ავსებს და ამავდროულად განამტკიცებს ბიზანტიელ ავტორთა ცნობებს და, შესაბამისად, მათი სანდოობის ხარისხსაც ზრდის.

ცივილები ბიზანტიურ წყაროებში პირველად მოხსენიებული არიან მიქაელ ატალიატეს ნაშრომში „ისტორია“.¹ ატალიატეს ცნობით, ცივილებმა, რომლებსაც კომანებად (*κομάνων πικλάν, comanorum multis*) მოიხსენიებს, პაჭანიკებთან ერთად ალყა შემოარტყეს ადრიანოპოლს. ბიზანტიელებმა შეძლეს მათი დამარცხება და განდევნა.² ეს მოხდა 1078 წელს და როგორც სილვია კოვაჩი აღნიშნავს, ცივილები ამ დროს ჯერ არ აკონტროლებენ მოლდოვისა და ვლახეთის ტერიტორიებს, რაზეც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ისინი პაჭანიკებთან ერთად მონაწილეობენ ბიზანტიის წინააღმდეგ ლაშქრობაში.³

ბიზანტიისა და ცივილთა შემდგომი პერიოდის ურთიერთობებს აღწერს ანა კომნენე, რომელიც მოგვითხრობს ალექსი I კომნენოსის შესახებ.⁴ 1087 წელს ანა კომნენეს ცნობით, დრისტრას წინააღმდეგ გაილაშქრეს პაჭანიკებმა, რომლებმაც დახმარებისთვის ცივილებს მოუხმეს. ავტორი ასახელებს ტატომს,⁵ რომელმაც პაჭანიკებს დახმარება აღუთქვა, თუმცა მას თავისი ცივილთა არმიით, ბრძოლის ველზე მისვლა შეაგვიანდა ბიზანტიელებთან დაპირისპირების გამო. კონფლიქტი კი ნადავლის გაყოფის საკითხმა წარმოქმნა პაჭანიკებსა და ცივილებს შორის.⁶ ანა კომნენეს ცნობით, ტატომი ამბობს, მათ (ცივილებმა) დატოვეს თავიანთი სახლები და გრძელი გზა გაიარეს მათ დასახმარებლად და მათ უნდა გაეზიარებინათ როგორც მარცხი,

¹ Attaliothae 1853.

² Attaliothae 1853, 300-301.

³ Covács 2013, 174-175.

⁴ Comnena 2000.

⁵ დრისტრას ადგილობრივი მმართველი, ანგოლდის ვარაუდით, ვლახი. Angold 1997, 132.

⁶ Comnena 2000, 126-127.

ისე გამარჯვება და ამიტომ უსამართლობა იქნებოდა, თუ პაჭანიკები მათ ხელცარიელს ანუ ნადავლის გარეშე გაუშვებდნენ. მიუხედავად ამისა, პაჭანიკებმა ნადავლის წილი არ მისცეს ცივიზაციებს, ამიტომ ისინი თავს დაესხნენ მათ და დაამარცხეს ისინი. პაჭანიკებმა უკან დაიხიეს ქალაქ ოზოლიმნისკენ. როდესაც ცივიზაციებს მარაგი გაუთავდათ, შესავსებად უკან დაბრუნდნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილას.⁷

წარმოდგენილი ცნობა კიდევ ერთხელ მეტყველებს, რომ ცივიზაციებს ჯერ დაკავებული არ ჰქონდათ ქვემო დუნაის ჩრდილოეთი ტერიტორია. ისინი პაჭანიკებთან ერთად მოქმედებენ და ნადავლის ხელში ჩასაგდებად იბრძვიან. როგორც კი მარაგი გაუთავდათ, მაშინვე დატოვეს პაჭანიკთა საცხოვრებელი, რაც მეტყველებს, რომ იქ მუდმივი სადგომები ჯერ არ ჰქონდათ. ამ საკითხზე თავის მონოგრაფიაში მსჯელობს ვიქტორ სპინეი, რომელიც აღნიშნავს, რომ 1086 წელს ცივიზაციები ჯერ არ აკონტროლებდნენ ქვემო დუნაის ჩრდილოეთ მხარეს, ამისთვის მათ პაჭანიკთა დამორჩილება სჭირდებათ. სარგებლობენ პოლიტიკური ვითარებით და პაჭანიკებსა და უნგრელებთან ერთად არბევენ ბალკანეთის პროვინციებს. შემდეგ კი ღრისტრას მმართველის მიწვევით მიდიან პაჭანიკების დასახმარებლად.⁸ როდესაც ცივიზაციები ამ ტერიტორიებზე გაბატონდებიან, უკვე დამოუკიდებელ მოქმედებებსაც იწყებენ. XI საუკუნის ბოლოს და XII საუკუნის დასაწყისში ისინი უკვე დამოუკიდებლად მოქმედებენ ბიზანტიასთან ურთიერთობაში.⁹

მართალია, ცივიზაციები უკან გაბრუნდნენ, მაგრამ როგორც ანაკომენეს თხზულებაში ვკითხულობთ, ალექსი I თვლიდა, რომ ისინი კვლავ დაბრუნდებოდნენ. მან ცივიზაციების საფრთხე

⁷ Comnena 2000, 126-127.

⁸ Spiney 2009, 120.

⁹ Covács 2013, 176.

სერიოზულად ჩათვალა, რის გამოც სცადა მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება პაჭანიკებთან. ყივჩაღებმა საომრად გამზადებულებმა გადმოკვეთეს ღუნაი, რათა პაჭანიკებს თავს დასხმოდნენ, მაგრამ ვერ იპოვეს ისინი და იმპერატორს სთხოვეს პაჭანიკებთან მისასვლელ გზაზე გავლის ნებართვა. ალექსი I-მა, გამომდინარე იქიდან, რომ უკვე შეთანხმება ჰქონდა დადებული პაჭანიკებთან, ყივჩაღებს გავლის უფლება არ მისცა და საჩუქრებით გაისტუმრა ისინი უკან.¹⁰ სილვია კოვაჩი თვლის, რომ იმპერატორს ეშინოდა, რომ ყივჩაღები კვლავ გაერთიანდებოდნენ პაჭანიკებთან ბიზანტიის წინააღმდეგ, როგორც ეს დრისტრას ბრძოლისას მოხდა. რადგან ამ დროს ყივჩაღები მოკავშირესთან ერთად მოქმედებდნენ, რათა სამხედრო დახმარების სანაცვლოდ ნადავლი მიეღოთ, მათი პაჭანიკებთან გაერთიანება არ იყო გამორიცხული.¹¹ პაჭანიკებთან დამყარებული მშვიდობიანი ურთიერთობაც საკმარისად მტკიცე არ იყო და როგორც კი შესაძლებლობა მიეცემოდათ კვლავ შემოუტევდნენ იმპერიის ტერიტორიებს.

ალექსი I-ის დამოკიდებულება ყივჩაღთა მიმართ უფრო კარგად გამოჩნდა ლებუნიუმის ბრძოლისას, რომელიც 1091 წელს გაიმართა ბიზანტიასა და პაჭანიკებს შორის. ყივჩაღები ბიზანტიის იმპერატორის მხარეს იბრძოდნენ. ანა კომნენეს ცნობით, პაჭანიკების არმია რაოდენობით აღემატებოდა ბიზანტიელებს, რომლებსაც დამხმარე არ ჰყავდათ. შემდეგ გამოჩნდნენ ყივჩაღებიც, რომელთა რაოდენობას ანა კომნენე ორმოცი ათასით განსაზღვრავს. ალექსი კომნენოსმა გადაწყვიტა ყივჩაღებს მოლაპარაკებოდა, რათა ერთ დროს მოკავშირე მტრად არ ექცია და ყივჩაღთა მეთაურები ტუგორტაკი და მანიაკი (რუსული წყარო-

¹⁰ Comnena 2000, 127.

¹¹ Kovács 2013, 176.

ების მიხედვით, ბონიაკი¹²) მიიწვია შეხვედრაზე. მანიაკი თავიდან უარზე იყო, თუმცა შემდეგ ისიც დათანხმდა და ეწვივნენ იმპერატორს და მათთვის გამართული დიდებული ნადიმის შემდეგ წარუდგინეს იმპერატორს თავიანთი მოთხოვნები დახმარების სანაცვლოდ. მათ უნდა ჰქონოდათ პაჭანიკების წინააღმდეგ სამი დღის განმავლობაში ბრძოლის უფლება და ნადავლის ნახევარს იმპერატორს გადასცემდნენ. ალექსი I-მა მათ მისცა უფლება ათი დღე ებრძოლათ და ნადავლიც მთლიანად თვითონ დაეტოვებინათ. იმპერატორმა ყვიჩალებს გადასცა საჩუქრები და მათი მოლაღატური ბუნების გამო მოსთხოვა მძევლების მიცემა და დაადებინა ფიცი.¹³

იმის ახსნა, თუ რატომ აღუთქვა იმპერატორმა სამი დღის ნაცვლად ათი დღე ბრძოლის უფლება და ნადავლის თავის წილზეც უარი თქვა, შესაძლებელია იმით, რომ ალექსი I-ს არ სურდა ყვიჩალები პაჭანიკებთან გაერთიანებულიყვნენ. ამიტომ მათ ისეთი პირობები შესთავაზა, რომ უარი არ ეთქვათ. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დრისტრასთან ბრძოლისას პაჭანიკებსა და ყვიჩალებს შორის დაპირისპირება ნადავლის გაყოფის საკითხმა გამოიწვია, გასაკვირი არ არის იმპერატორის ასეთი გადაწყვეტილება. პაჭანიკებთან ალიანსით, ყვიჩალები ნადავლის მხოლოდ ნაწილს მიიღებდნენ, რა თქმა უნდა, თუ პაჭანიკები ნადავლის გადაცემაზე კვლავ უარს არ იტყოდნენ. იმპერიის მხარეს ბრძოლით კი შეეძლოთ ნადავლი სრულად მიეღოთ. ალექსი I გამომდინარე იქიდან, რომ ყვიჩალებს იმპერიისთვის სახიფათო ძალად თვლიდა, ნაკლებად ეცდებოდა შეთანხმების დარღვევას, რათა ყვიჩალები კიდევ უფრო მეტად არ გაეღიზიანებინა. ყვიჩაღათავის ნადავლის ასეთ დიდ მნიშვნელობას მათი ცხოვრების წესი განაპირობებდა. მათთვის როგორც მომ-

¹² The Russian Primary Chronicle 1953, 183.

¹³ Comnena 2000, 142.

თაბარეებისთვის შემოსავლის მთავარი წყარო მარბიელი რეიდების მოწყობა იყო. ამით შესაძლებლობა ჰქონდათ გაემრავლებინათ თავიანთი საქონლის ჯოგები და ასევე მიეღოთ ის პროდუქტები, რომლებსაც ყივჩაღები თვითონ არ ქმნიდნენ. ლაშქრობების მოწყობა, რომ მათი ერთ-ერთი მთავარი საქმიანობაა, ჩანს დავითის ისტორიკოსთან, რომელიც აღნიშნავს შემდეგს: სულთანი ეთხოვდა მშვიდობასა და სიყვარულსა და „ყივჩაყთაგან არა რბევასა“.¹⁴ ამ ცნობიდან ჩანს, რომ დავითის მიერ საქართველოში ჩამოსახლებული ყივჩაღები ხშირად აწყობენ მეზობელ მუსლიმურ სახელმწიფოებზე მარბიელ რეიდებს, რამაც სულთანი აიძულა ეთხოვა დავითისაგან ყივჩაღთა ლაშქრობების შეწყვეტა. დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ ყივჩაღები ატყვევებდნენ ადგილობრივ მოსახლეებს და დავითი მათ ფულით გამოისყიდდა ხოლმე.¹⁵ უნგრელი მემატიანის როჯერის თხზულებაში დაცული ცნობის მიხედვით, ყივჩაღები არბევდნენ და ძარცვავდნენ უნგრელ მოსახლეობას, იტაცებდნენ მათ მოსავალს.¹⁶ ყივჩაღთა არაერთი მარბიელი ლაშქრობაა რუსულ წყაროებშიც აღწერილი.¹⁷ წარმოდგენილი ცნობები მეტყველებს ყივჩაღთა ცხოვრების წესზე, ისინი ამ მხრივ ერთნაირ პოლიტიკას ატარებენ როგორც ბიზანტიის, ისე საქართველოს, უნგრეთისა და რუსული სამეფო სამთავროების მიმართ.

საინტერესოა, თუ ვინ მოიწვია ყივჩაღები ბრძოლისას, პაჭანიკებმა თუ ბიზანტიის იმპერატორმა. ანა კომნენეს თხზულებიდან გამომდინარე ძნელია განვსაზღვროთ პაჭანიკთა როლი ყივჩაღთა მოწვევის საკითხში, თუმცა წარმოდგენილი ცნობები არც იმის საშუალებას გვაძლევს, რომ ყივჩაღთა მოწვევის

¹⁴ მეტრეველი 2008, 329.

¹⁵ მეტრეველი 2008, 338.

¹⁶ Master Roger 2010, 141.

¹⁷ The Russian Primary Chronicle 1953, 143; 146; 150.

ინიციატორად ალექსი I კომნენოსი მივიჩნით. ანა კომნენე აღნიშნავს, რომ პაჭანიკთა არმიის ნახვიდან ოთხი დღის შემდეგ იმპერატორმა დაინახა სხვა მხრიდან მომავალი ყვიჩაღთა არმია, რაოდენობით ორმოცი ათასი. იმის შიშით რომ ისინი პაჭანიკებთან არ გაერთიანებულიყვნენ, თავად გადაწყვიტა მათთან მოლაპარაკება.¹⁸ ყვიჩაღები რომ ალექსი I-ის მიერ ყოფილიყვნენ მოწვეულნი, იმპერატორს აღარ დასჭირდებოდა მათთან დამატებითი მოლაპარაკების წარმოება და მათი პირობებიც ეცოდინებოდა, წინასწარ რაიმე შეთანხმება რომ ყოფილიყო იმპერატორსა და ყვიჩაღთა შორის. სიღვია კოვაჩი მიიჩნევს, რომ ალექსი I-ს არ მოუწვევია ყვიჩაღები და რამდენიმე მიზეზს ასახელებს. იმპერატორს არ სურდა ყვიჩაღები მტრად გაეხადა, რაც იმპერიისთვის დამღუპველი იქნებოდა და მათმა გამოჩენამ ამის შიში გაუჩინა. ამასთანავე, მანიაკმა, ყვიჩაღთა ერთ-ერთმა მთავარმა, შეხვედრაზე მისვლაზე უარი განაცხადა და მხოლოდ მოგვიანებით დათანხმდა. კოვაჩი, აგრეთვე, აღნიშნავს, რომ ანა კომნენე ცდილობს წარმოაჩინოს მამამისის დიპლომატიური მოღვაწეობა და ყვიჩაღებთან მას რაიმე სახის მოლაპარაკება რომ ჰქონოდა და ისინი დასახმარებლად მოეწვია, აუცილებლად აღნიშნავდა თხზულებაში.¹⁹ მიქაელ ანგოლდიც თვლის რომ ალექსი I-ს არ ჰქონია დიპლომატიური მოლაპარაკება ყვიჩაღებთან. იგი აღნიშნავს, რომ დრისტრასთან ბრძოლის დროსაც ყვიჩაღები იმპერატორისგან დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ, ასევე იმპერატორმა არ მისცა მათ თრაკიის ტერიტორიაზე პაჭანიკთა წინააღმდეგ რეიდების მოწყობის უფლება. ლებუნეუმის ბრძოლისას კი მათმა გამოჩენამ შიში აღუძრა, რომ პაჭანიკებთან გაერთიანდებოდნენ.²⁰ ყურადღება უნდა მივაქციოთ ფაქტს, რომ

¹⁸ Comnena 2000, 142.

¹⁹ Covács 2013, 178-179.

²⁰ Angold 1997, 132-133.

ყვიჩაღთა მთავარმა მანიაკმა თავიდან ბიზანტიის იმპერატორთან მოლაპარაკებაზე უარი განაცხადა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ყვიჩაღ მთავრებს შორის იყო აზრთა სხვადასხვაობა და ისინი პაჭანიკთა მხარეს ბრძოლასაც განიხილავდნენ. თუმცა საბოლოოდ პრობიზანტიურმა ორიენტაციამ გაიმარჯვა, რისი მთავარი მიზეზი ღრისტრას კამპანიისას პაჭანიკთა ღალატი იქნებოდა ნადავლის გაყოფის საკითხთან დაკავშირებით. შედეგად ძნელია გადაწყვეტილი იმის თქმა, თუ ვინ მოიწვია ყვიჩაღები, თუ საერთოდ დამოუკიდებლად, თავიანთი სურვილით მივიდნენ ბრძოლის ადგილას.

ლეზენუმის ბრძოლაში ყვიჩაღთა როლი საკმაოდ დიდი იყო. მათი დახმარებით ბიზანტიამ შეძლო პაჭანიკთა დამარცხება. ანა კომნენე აღნიშნავს, რომ ალექსი I აცნობიერებდა თავისი არმიის სიმცირეს პაჭანიკების არმიასთან შედარებით.²¹ შესაბამისად, ყვიჩაღთა ბიზანტიის მხარეს ბრძოლაში ჩართვა იმპერიისთვის გადამწყვეტი გამოდგა. ყვიჩაღებთან მოლაპარაკებით იმპერატორმა არა მარტო მათგან მომდინარე საფრთხე აიცილა თავიდან, არამედ ძლიერი დამხმარეც იპოვა. პაჭანიკებიცა და ყვიჩაღებიც ცხოვრების ერთნაირ სტილს მისდევდნენ და ყვიჩაღები კარგად ფლობდნენ მათთან საჭირო საბრძოლო ტექნიკას. შედეგად მათი სამხედრო დახმარება ბიზანტიას ბრძოლისუნარიანობას მატებდა. ანალოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა ყვიჩაღთა მეომრულ თვისებებს ქართველებისთვის. ყვიჩაღთა საქართველოში ჩამოსახლების ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ ეს იყო, როგორც ამას დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს.²² საქართველოს წინაშე თურქ-სელჩუკთა პრობლემა იდგა და ყვიჩაღთა დახმარებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამრიგად, ალექსი I-ის გადაწყვეტილება ყვიჩაღებთან

²¹ Comnena 2000, 142.

²² მეტრეველი 2008, 319.

მოლაპარაკებისა და შეთანხმების მიღწევისა არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე მართებული გამოდგა.

თუმცა იმპერატორი ბოლომდე არ ენდობოდა მათ. ანა კომნენეს თხზულებაში ისინი ადვილად მართვად ხალხად არიან დასახელებული. ასევე საუბარია მათი მოღალატური ბუნების შესახებ, რის გამოც იმპერატორმა მათ მძევლები და ფიცის დადება მოსთხოვა.²³ ყვიჩაღთა ხასიათის შესახებ უნდა აღინიშნოს დავითის ისტორიკოსის ცნობა, რომლის მიხედვითაც დავით მეფემ იცის ყვიჩაღთა „ადვილად დასამჭირველობად და ყოვლითურთ მომზაველობად ნებისა თვისისა“.²⁴ ყვიჩაღთა მოღალატური ბუნება ჩანს დავითის ისტორიკოსის ცნობიდან, რომლის მიხედვითაც ყვიჩალები ატყვევებდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას და მათ მეფის მოკვლაც კი სცადეს.²⁵ ყვიჩაღთა ადვილად გადაბირების საკითხზე დაცული აქვს ცნობა ჯუვეინის, რომელიც რუსუდანის მეფობის პერიოდს ასახავს. სპარსელი ისტორიკოსი ჯუვეინი მოგვითხრობს 1228 წელს ჯალალ ედ-დინსა და ქართველთა შორის გამართულ ბოლნისის ბრძოლაზე და ჯალალ ედ-დინის წინააღმდეგ გაერთიანებულ ხალხს შორის ყვიჩალებსაც ასახელებს.²⁶ ეს ყვიჩალები საქართველოს მეფის რუსუდანის სამსახურში იდგნენ და საქართველოში ცხოვრობდნენ. ჯუვეინის ცნობით, როდესაც ჯალალ ედ-დინმა დაინახა, რომ ქართველთა შორის ყვიჩალებიც იყვნენ, მათ შეუთვალა, როდესაც ისინი დამონებულნი და დამცირებულნი იყვნენ, მან დაიხსნა ისინი.²⁷ შედეგად ყვიჩალებმა უკან დაიხიეს და ბრძოლას თავი აარიდეს.²⁸

²³ Comnena 2000, 142.

²⁴ მეტრეველი 2008, 319.

²⁵ მეტრეველი 2008, 338; 346.

²⁶ კიკნაძე 1974, 35.

²⁷ კიკნაძე 1974, 36.

²⁸ კიკნაძე 1974, 36.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ ალექსი კომნენოსის მიერ ყივჩაღთაგან მძევლების მოთხოვნის საკითხს. მსგავს პოლიტიკას ყივჩაღთა მიმართ მხოლოდ ბიზანტიის იმპერატორი არ მიმართავს. ყივჩაღთა საქართველოში ჩამოსახლებისას მათ გზად ოსების ტერიტორია უნდა გაევილოთ. ყივჩაღები და ოსები კი ერთმანეთთან დაპირისპირებულები იყვნენ. დავითს, როგორც ჩანს, მათ შორის კონფლიქტი მოუგვარებია და მეტი ნდობისთვის ორივე მხრისგან როგორც ყივჩაღებისაგან, ისე ოსებისაგან მძევლები აუყვანია. ამის შესახებ ვკითხულობთ დავითის ისტორიკოსის თხზულებაში: „შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი, დადგეს წინაშე მისსა; და აღიხუნა მძევალი ორგნითვე, ოვსთა და ყივჩაყთა, და ესრეთ ადვილად შეაერთნა ორნითვე ნათესავნი და ყო შორის მათსა მშვიდობაჲ და სიყუარული, ვითარცა ძმათა.“²⁹ ოსების დამორჩილებით დავითმა უზრუნველყო ჩრდილოეთის საზღვრის სიმტკიცე და ყივჩაღთათვის უსაფრთხო გზა. დავითის მიზანი ყივჩაღთა დახმარებით ქართული არმიის გაზრდა იყო და ყივჩაღების ოსებთან დაპირისპირება მის ამ მიზანს ხელს შეუშლიდა. ყივჩაღთა ცხოვრების წესსაც იცნობდა მეფე და შიდა დაპირისპირების თავიდან აცილებას ცდილობდა. 1222 წელს იბნ ალ-ასირის ცნობის მიხედვით ყივჩაღებს დასახლების უფლება უთხოვიათ განძის მმართველისგან, ქუშხარასაგან. ქუშხარამ ყივჩაღებისგან მძევლები მოითხოვა გაწეული დახმარების სანაცვლოდ.³⁰ ქუშხარა არ ენდობა ყივჩაღებს და მძევლების აყვანით მან უზრუნველყო ყივჩაღთა ერთგულება, ყივჩაღთა სამხედრო რაზმები მას განძის დასაცავად სჭირდებოდა, რათა ქართველებს კვლავ არ აედოთ განძა და მოხარკედ არ ექციათ. შესაბამისად მძევლების აყვანა მათი ერთგულების გარანტი იყო.

²⁹ მეტრეველი 2008, 319.

³⁰ სილაგაძე 1987, 77.

იქნებოდა ეს ბიზანტიის იმპერატორი, საქართველოს მეფე თუ განძის ათაბაგი, თითოეული კარგად იცნობდა ცივიზილთა ბუნებას და რათა მათი მხრიდან მოულოდნელ დალატს არ ეჩინა თავი, მძევლების აყვანის პოლიტიკას მიმართავდნენ. იბნ ალ-ასირი აღნიშნავს რომ ცივიზილებს ქუშხარასაგან მძევლების დაბრუნება მოუთხოვია, მაგრამ უარის მიღების შემდეგ მათ განძის დარბევა დაუწყიათ.³¹ ჩანს ცივიზილებისთვის მძევლების დაბრუნების საკითხი მნიშვნელოვანი იყო, მათი უსაფრთხოება აღელვებდათ და ამიტომ დალატისგან თავს შეიკავებდნენ. შესაბამისად ცივიზილთა მიმართ მძევლების აყვანის პოლიტიკა უსაფუძვლო არ არის და მათი ერთგული სამსახურის გარანტს წარმოადგენს.

ცივიზილების გადაბირების საკითხზე ალექსი I-ის უნდობლობა ჩანს ბრძოლის პერიოდშიც. ანა კომნენე აღნიშნავს, რომ მან ცივიზილებს მისთვის სანდო რაზმები ამოუყენა ორივე მხრიდან გვერდში და ბრძოლისას შტანდარტით ცივიზილებთან ახლოს გადაადგილდებოდა. ლებუნიუმის ბრძოლამდეც ცივიზილები თავს ესხმოდნენ პაჭანიკებს და იმპერატორიც იძულებული გახდა გადასულიყო მდინარეზე და თავისი არმიაც გადაეყვანა. ლებუნიუმთან ყოფნისას, სადაც გენერალური ბრძოლა გაიმართა პაჭანიკებმა მოციქული გაუგზავნეს ცივიზილებს, რომ მათთან გაერთიანებულიყვნენ. ცივიზილებმა კი იმპერატორს ბრძოლის დაწყება მოსთხოვეს და შეუთვალეს რომ მეტს ადარ მოიცდიდნენ. იმპერატორმა მათი მოთხოვნა დააკმაყოფილა, რათა ცივიზილთა შორის უკმაყოფილება არ გამოეწვია. პაჭანიკები ცივიზილთა გადაბირებას უშუალოდ ბრძოლის დროსაც ცდილობდნენ, მაგრამ ალექსი I-მა უზრუნველყო ცივიზილთა ერთგულების შენარჩუნება.³² ანა კომნენეს ცნობით, ალექსი I-ს არ ჰყოლია მრავალრიცხოვანი ჯარი, პაჭანიკების რაოდენობა ბევრად

³¹ სილაგაძე 1987, 78.

³² Comnena 2000, 142-145.

აღმატებოდა მათ³³, შესაბამისად, იმპერატორი დამოკიდებული იყო ყივჩაღთა ლაშქარზე და მათ ერთგულ სამსახურზე. შესაბამისად, იმპერატორმა ყივჩაღთა ხასიათის გათვა-ლისწინებით და ფრთხილი პოლიტიკით უზრუნველყო მათი ერთგულება.

მიუხედავად ლებუნუმის ბრძოლაში ბიზანტიისთვის გაწეული სამხედრო დახმარებისა, ყივჩაღების დამოკიდებულება შემდგომ პერიოდში ბიზანტიის მიმართ მეგობრული არ დარჩენილა. ყივჩაღები სამი წლის შემდეგ კიდევ გამოჩნდნენ ქვემო ღუნაის მხარეში. ამჯერად ისინი არიან ნიკიფორე დიოგენეზის სამსახურში, რომელიც ბიზანტიის ტახტისთვის იბრძვის. დიოგენეზი ყივჩაღთა არმიით შეიჭრა ბიზანტიის ტერიტორიაზე. ყივჩაღთა შორის ისევ ჩანს მათი ერთ-ერთი მეთაური ტუგორტაკი, რომელიც ლებუნუმის ბრძოლისას ალექსი კომნენოსის მხარეს იბრძოდა. ანა კომნენეს თხოვნების მიხედვით, იმპერატორ ალექსის გამაგრებული ჰქონდა ის ადგილები, საიდანაც ყივჩაღებს გადმოსვლა შეეძლოთ და როდესაც მათი დიოგენეზთან გაერთიანების ამბავი გაიგო, მან გაამაგრა ზიგუმი, თვითონ ანქიალოსში გაჩერდა და ბიზანტიელ დიდებულებს დაავალა გაემგარებინათ მიმდებარე ქალაქებიც. მიუხედავად ამ ღონისძიებებისა, ყივჩაღებმა ვლახების დახმარებით ადვილად შეძლეს ზიგუმზე გავლა. მათ დაიკავეს ქალაქი გოლოე, ხოლო დანარჩენი ქალაქების მმართველებმა, როდესაც გაიგეს ყივჩაღთა მიერ გოლოეს აღების ამბავი, აღიარეს დამარცხება, გადასცეს თავიანთი ქალაქები და ნიკიფორე დიოგენეზი ბატონად აღიარეს.³⁴ ჩანს, რომ ამ ტერიტორიაზე ბიზანტიის გავლენა არც თუ ისე დიდია. ყივჩაღთა მიერ პარისტრიონის დაკავების ფაქტს ვიქტორ სპინეი იმით ხსნის, რომ ვლახებს შორის ალექსი ნაკლებად პოპულარული იყო და მათ გაატარეს ყივჩაღები თავიანთ ტერიტორიაზე

³³ Comnena 2000, 142.

³⁴ Comnena 2000, 170-171.

და ზოგიერთმა კი თავიანთი ქალაქების კარიბჭეებიც გაუხსნა.³⁵ რაც შეეხება ყვიჩაღთა ლაშქრობის მიზეზს, ეს უნდა ყოფილიყო ბიზანტიის ტერიტორიების ძარცვა და ნადავლის ხელში ჩაგდება, ნიკიფორე დიოგენეზისთვის დახმარება საიმპერატორო ტახტის დასაკავებლად ამისთვის კარგი საბაბი იყო, ამას ანა კომნენეც აღნიშნავს თავის თხზულებაში.³⁶

ყვიჩალებმა გაილაშქრეს ანქიალოსისა და ადრიანოპოლის წინააღმდეგ. გამომდინარე იქიდან, რომ ანქიალოსი მათთვის მიუდგომელი და გამაგრებული გამოდგა იმპერატორის მიერ, ადრიანოპოლისკენ წავიდნენ, სადაც 48 დღე იდგნენ, თუმცა საბოლოოდ ბიზანტიელებმა შეძლეს მათი დამარცხება და ქვეყნის ტერიტორიიდან განდევნა.³⁷ წარმოდგენილი ცნობა მიუთითებს, რომ ყვიჩალებს გარდა მარბიელი და მძარცველური ხასიათის ლაშქრობებისა, შეეძლოთ ქალაქების წინააღმდეგ ბრძოლა და ალყის გამოყენება. ქართულ წყაროებში ყვიჩაღთა ბრძოლის ტაქტიკის შესახებ მხოლოდ ზედაპირული ცნობებია დაცული. „სიმჴნე წყობათა შინა, სისუბუქე მიმოსვლისაჲ, სიფიცხლე მიმართებისაჲ“, აღნიშნულია დავითის ისტორიკოსის თხზულებაში.³⁸ ამავე თხზულებაში საუბარია დავითის შირვანზე ლაშქრობაზე, დავითს შირვანის ასაღებად ყვიჩალებიც წაუყვანია.³⁹ დავით აღმაშენებელმა გზად ჯერ მარაღის მფლობელ ამირა აყ-სონყურ ალ-აჰმადილის არმია დაამარცხა და შემდეგ მიადგა შემახსას, სადაც მაჰმუდი იყო გამაგრებული.⁴⁰ ჩანს, რომ საქართველოში მყოფი ყვიჩალებიც ქალაქების აღების ხელოვნებას ფლობდნენ და ალყის გამოყენება არც მათთვის იყო უცხო.

³⁵ Spiney 2009, 122.

³⁶ Comnena 2000, 169.

³⁷ Comnena 2000, 171-175.

³⁸ მეტრეველი 2008, 318-319.

³⁹ მეტრეველი 2008, 327.

⁴⁰ ჯაფარიძე 2012, 156.

XI საუკუნის I მეოთხედში ყივჩაღები ორჯერ შეიჭრნენ ბიზანტიის ტერიტორიაზე, 1106 და 1114 წლებში, თუმცა მათი ძალები არ იყო ისეთი დიდი, როგორც წინა ლაშქრობების დროს და ბიზანტიელებთან ბრძოლა არც კი გაუმართავთ. შემდეგ კი ისინი წლების განმავლობაში აღარ გამოჩენილან ბიზანტიის ტერიტორიაზე.⁴¹ ეს რამდენიმე ფაქტორით შეიძლება აიხსნას. ანა კომნენე თავის თხზულებაში აღნიშნავს, რომ ბიზანტიის ჯარები გაფანტული იყო სხვადასხვა ტერიტორიებზე და მათ შორის ბიზანტიელთა ჯარი იდგა დუნაის გაყოლებაზე, რათა დაეცვა იმპერიის ტერიტორიები ყივჩაღთა შემოსევებისაგან.⁴² აგრეთვე, გასათვალისწინებელია ბიზანტიის იმპერიის რთული პოლიტიკური მდგომარეობაც, მას ამ პერიოდში ბრძოლა უწევდა თურქ-სელჩუკების, სამხრეთ იტალიელი ნორმანებისა და უნგრელების წინააღმდეგ. ამიტომ იგი ცდილობდა ყივჩაღებთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონოდა.⁴³ გარდა ამისა, ამ პერიოდში ვლადიმერ მონომახნი აქტიურ საბრძოლო კამპანიას აწარმოებდა ყივჩაღთა წინააღმდეგ.⁴⁴ შედეგად ისინი ვეღარ შეძლებდნენ ერთდროულად რუსთა თავდასხმების მოგერიებასა და ბიზანტიაზე შეტევას. ყივჩაღები ამ პერიოდში უმეტესად თავდაცვითი ბრძოლებით იყვნენ დაკავებული და ბიზანტიის წინააღმდეგ რეიდების მოსაწყობად საკმარისი ძალები არ ჰქონდათ.

ამ პერიოდში ხდება ყივჩაღთა საქართველოში ჩამოსახლებაც. ვლადიმერ მონომახნის ბრძოლებისგან შეწუხებული ყივჩაღები, რომლებმაც დიდი დანაკარგი განიცადეს, საქართველოს მეფის შეთავაზებას თანხმდებიან. დავითის ისტორიკოსის თქმით ყივჩაღები იყვნენ „უპოვარნი“⁴⁵ ანუ ღარიბნი, დაკარგული ჰყავ-

⁴¹ Spiney 2009, 124; 127.

⁴² Comnena 2000, 262-263.

⁴³ Spiney 2009, 127.

⁴⁴ Spiney 2009, 127.

⁴⁵ მეტრეველი 2008, 319.

დათ თავიანთი საქონლის ჯოგები რუს მთავრებთან ბრძოლაში. დავითმა ისინი უზრუნველყო იარაღითა და საქონლით ⁴⁶. ვოლინელი მემატიანე აღნიშნავს, „ხოლო სირჩანელნი, დონის მახლობლად დარჩენილნი, თევზით თავს ირჩენდნენ“.⁴⁷ ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ცივიზალებს არ შეეძლოთ ბიზანტიის ან რომელიმე სხვა ქვეყნის წინააღმდეგ სერიოზული სამხედრო კამპანიის მოწყობა. სამხედრო თვალსაზრისით, საკმაოდ დასუსტებული იყვნენ, დავითს ისინი აღჭურვი-ლობითაც მოუძარაგებია, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ ჩამოსახლებული ცივიზალები შეიარაღების სიმცირეს განიცდიდნენ. ვოლინელი მემატიანის ცნობით, სირჩანს ვლადიმირის გარდაცვალების შემდეგ ათრაქა შარადანის ძისთვის დაბრუნება უთხოვია.⁴⁸ ვლადიმირ მონომახის აქტიური პოლიტიკა ცივიზადა შემაკავებელ ძალას წარმოადგენდა. გარდაიცვალა თუ არა იგი, ცივიზალებმა კვლავ დაიწყეს აქტიური მოქმედება.

ცივიზადა მარბიელი რეიდები ბიზანტიის ტერიტორიებზე კვლავ განახლდა მანუელ I კომნენოსის (1143-1186 წწ.) მმართველობის პერიოდში. ცივიზადა 1148 წლის შემოდგომასა და 1152/1153 წელს განხორციელებული რეიდები მიზნად ისახავდა ბიზანტიის ტერიტორიების დარბევასა და ნადავლის აღებას. ცივიზალებმა 1148 წელს გადალახეს მდინარე დუნაი და განლაგებულნი იყვნენ მთა ჰაიმოსთან, როდესაც ბიზანტიის ჯარი დაესხა თავს. ნიკიტა ხონიატეს ცნობით, ცივიზალები იმპერატორის პირველივე თავდასხმისთანავე შეშინდნენ.⁴⁹ ცივიზადა ამ ლაშქრობას უფრო ვრცლად აღწერს იოანე კინამოსი თავის თხზულებაში. კინამოსის ცნობით, ცივიზალებს გაუძარცვავთ დუნაის მიმდებარე ტერიტორიები და რამდენიმე ქალაქიც აუღიათ, ხოლო როდესაც

⁴⁶ მეტრეველი 2008, 320; 329.

⁴⁷ Perfecky 1973, 17.

⁴⁸ Perfecky 1973, 17.

⁴⁹ Magoulias 1984, 46.

ბიზანტიის არმია გამოჩნდა, ისინი უკვე ღუნაის მიღმა არიან გადასულნი და იქვე ახლოს დაბანაკებულნი. ბიზანტიის არმიას თავად იმპერატორი უდგას სათავეში, რომელიც მაშინვე დაიძრა ყივჩაღთა წინააღმდეგ საომრად. მანუელ I-მა თავისი ჯარით გადალახა ღუნაი და მივიდა ყივჩაღთა ბანაკამდე, თუმცა ყივჩაღებს უკვე დაეტოვებინათ იგი. იმპერატორმა მათ მრავალ ბრძოლაში გამოცდილი სარდალი დაადევნა, რომელმაც როგორც კი ყივჩაღთა სიმრავლე შენიშნა, მაშინვე მოუწოდა იმპერატორს. ბრძოლა ბიზანტიელების გამარჯვებით დასრულდა, მათ ტყვედ აიყვანეს მრავალი ყივჩაღი, რომელთა შორის იყო ლაზარუსი, რომელიც ყივჩაღთა შორის დიდი პატივით სარგებლობდა.⁵⁰

უფრო მეტად წარმატებული გამოდგა ყივჩაღთა მეორე ლაშქრობა 1152/1153 წელს, როდესაც მათ ისევ გადალახეს ღუნაი და გაძარცვეს ღუნაის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებული ციხესიმაგრეები. ამჯერად მათ თავად იმპერატორი არ დაპირისპირებია, არამედ იმპერატორის ერთ-ერთი სარდალი კალამანოსი, რომელიც ყივჩაღებთან ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაიჭრა და ბიზანტიელები დამარცხდნენ. ყივჩაღებმა მოაგროვეს თავიანთი ნადავლი, დატვირთეს ცხენები, გადავიდნენ მდ. ღუნაიზე და თავიანთ მშობლიურ მხარეში დაბრუნდნენ.⁵¹

ყივჩაღთა კიდევ ერთი მარბიელი რეიდი განხორციელდა 1161 წელს, როდესაც ყივჩაღებმა გაძარცვეს ერთ-ერთი სანაპირო ქალაქი თრაკიაში. იოანე კინამოსის ცნობით, როგორც კი ბიზანტიის ჯარის მოახლოება გაიგეს ყივჩაღებმა, მოაგროვეს ყველაფერი და წავიდნენ.⁵²

ნიკიტა ხონიატე ბიზანტიის არმიაში მოქირავნეთა შორის ასახელებს ყივჩაღებს, რომლებიც ღუნაის ნაპირებზე ცხოვრობდნენ.

⁵⁰ Kinnamos 1976, 76-78.

⁵¹ Magoulias 1984, 54.

⁵² Kinnamos 1976, 153.

ცივიზიზთა და სხვა მოქირავნეთა ჯარით მანუელ I-ს თურქების წინააღმდეგ გაულაშქრია.⁵³ ბიზანტიის ჯარში ცივიზიზთა ყოფნას ადასტურებს იოანე კინამოსიც, რომლის ცნობის მიხედვითაც ბიზანტიურ არმიაში მყოფი ცივიზიზები იბრძვიან რიჩარდის (ანდრიიდან) და რობერტის (ბასონვილიდან) წინააღმდეგ აპულიის კამპანიის დროს XII საუკუნის 50-იან წლებში და შემდგომ აღნიშნულია, რომ 60-იან წლებში ცივიზიზები და სერბები მოხსენიებული არიან ბიზანტიელთა დაქვემდებარებულ მოკავშირეებად.⁵⁴ თუმცა ცივიზიზები მხოლოდ ბიზანტიის სამსახურში არ არიან. იოანე კინამოსის ცნობის მიხედვით 1165 წელს ცივიზიზები უნგრელთა არმიაშიც არიან.⁵⁵ კინამოსი კიდევ ერთხელ მოიხსენიებს ცივიზიზ მოქირავნეებს იმპერატორისა და ალექსის დაპირისპირების აღწერისას. თავდაპირველად, გაუგებრობა წარმოშვა გასამრჯელოს საკითხმა, თუმცა შემდეგ ცივიზიზები დაკმაყოფილდნენ. პროტოსტრატორმა აღუთქვა ფული ცივიზიზებს, რომ მოქირავნებინათ, თითქოს თავიანთ მშობლიურ მხარეში ბრუნდებიან, რეალურად კი იმპერატორს დასხმოდნენ თავს შუა ღამით.⁵⁶ 1167 წელს უნგრელებთან ბრძოლაში, ცივიზიზები კვლავ ბიზანტიის არმიაში ჩანან.⁵⁷

როგორც ჩანს, ცივიზიზთა რაზმები ბიზანტიის სამხედრო სამსახურში იდგნენ მოქირავნეების სტატუსით. ალექსი I კომნენოსის დროს ისინი იმპერატორის მოკავშირეები არიან ლებუნუმის ბრძოლაში, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ცივიზიზები ცდილობდნენ ურთიერთობის დამყარებას ბიზანტიასთან, რათა თავისუფლად გაელაშქრათ პაჭანიკების წინააღმდეგ. მანუელ I-ის მმართველობის დროს კი ცივიზიზთა რაზმები უკვე ბიზანტიის

⁵³ Magoulias 1984, 76.

⁵⁴ Kinnamos 1976, 112; 178.

⁵⁵ Kinnamos 1976, 182.

⁵⁶ Kinnamos 1976, 201.

⁵⁷ Kinnamos 1976, 203.

სამსახურში დგანან, იმპერიის ჯარებთან ერთად იბრძვიან ზოგჯერ უნგრეთის და ზოგჯერ თურქების წინააღმდეგ. მანუელ I-ს საკმაოდ ხანგრძლივი სამხედრო დაპირისპირება ჰქონდა უნგრეთთან, ასევე დიდ პრობლემას წარმოადგენდნენ თურქ-სელჩუკები აღმოსავლეთით. ამიტომ ყვიჩაღთა სამხედრო ძალის გამოყენება სრულიად ბუნებრივი ჩანს. ყვიჩაღებისთვის სხვა ქვეყნების სამსახურში დგომა დამახასიათებელია, გარდა ბიზანტიისა და უნგრეთისა, ყვიჩაღები საქართველოს სამსახურშიც არიან გიორგი III-ის, თამარის, გიორგი IV ლაშასა და რუსუდანის მეფობის პერიოდში. „ოვსთა და ყვიჩაყთა რაოდენი ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდიან, ეგრეთვე შარვანის სახლი“, აღნიშნულია ლაშა გიორგის დროინდელ მემატიანეში.⁵⁸ „რამეთუ მას ჟამსა ძმა ყვიჩაყთა მეფისა სევინჯისა სავალათი აქა იყო სამსახურად“, ვკითხულობთ თამარის ისტორიკოსთან.⁵⁹ ყვიჩაღთა სამხედრო სამსახური ქართულ არმიას კიდევ უფრო აძლიერებდა და უფრო მეტად ბრძოლისუნარიანს ხდიდა.

XII საუკუნის 80-იან წლებში იმპერიაში პოლიტიკური ვითარება იცვლება, ასპარეზზე გამოდის ბულგართა მეორე იმპერია. ბასილი II-ის მიერ ბულგართა დამარცხების შემდეგ ბულგართა სამეფოს ტერიტორია იმპერიის შემადგენელ ნაწილად იქცა. 1186 წელს კი პიტერისა და ასენის მეთაურობით წამოწყებული აჯანყების შედეგად ბულგართა სამეფო კვლავ დამოუკიდებლობას აღწევს. ბულგართა აჯანყებაში მნიშვნელოვანი როლი ბულგარებთან ერთად შეასრულეს ვლახებმა და ყვიჩაღებმა. უნდა აღვნიშნოთ ვლახების დამოკიდებულება ყვიჩაღებისა და იმპერიის მიმართ. ვლახები რომ ბიზანტიის წინააღმდეგ არიან განწყობილი, კარგად ჩანს ანა კომნენეს თხზულებაში. ვლახებმა 1094 წელს ყვიჩაღები გაატარეს თავიანთ ტერიტორიაზე და

⁵⁸ მეტრეველი 2008, 353.

⁵⁹ მეტრეველი 2008, 435.

ქალაქებიც ჩააბარეს.⁶⁰ იშტვან ვაშარი ამ ცნობის საფუძველზე ვლახებს ბიზანტიის წინააღმდეგ განწყობილად თვლის და როდესაც შესაძლებლობა მიეცათ ისინი შეუერთდნენ პიტერისა და ასენის მიერ წამოწყებულ აჯანყებას. თუ ბულგართა როლი ძირითადად იდეოლოგიურ ხასიათს ატარებდა, ვლახები და ცივილიზაცია წარმოადგენდნენ სამხედრო ძალას.⁶¹

ცივილიზაცია ბულგართა აჯანყებაში მონაწილეობას ადასტურებს ხონიატეს ცნობა, რომლის მიხედვითაც 1186 წელს, როდესაც პიტერი და ასენი აჯანყდნენ ბიზანტიის წინააღმდეგ, მათ გადალახეს მდინარე დუნაი და დახმარება ცივილიზაციებს სთხოვეს. ნიკიტა ხონიატე ცივილიზაციებს მათ მეზობლებად მოიხსენიებს.⁶² ეს მეტყველებს იმაზე რომ დუნაის ჩრდილოეთით ცივილიზაციები ცხოვრობენ. თუმცა ასენსა და პიტერს მხოლოდ დუნაის მიღმა მცხოვრები ცივილიზაციები არ დახმარებიან, არამედ დნეპრის პირას მცხოვრები ცივილიზაციებიც, როგორც ამას ვიქტორ სპინეი აღნიშნავს ვოლინელი მემატიანის ცნობის საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც, მთავარმა 1187 წელს გაილაშქრა დნეპრის ნაპირებზე მოსახლე ცივილიზაციების წინააღმდეგ, მაგრამ ცივილიზაციები იქ აღარ იყვნენ.⁶³ ალექსანდრე მადგეარუ და სილვია კოვაჩი თვლიან, რომ დნეპრის პირას მცხოვრები ცივილიზაციებიც იყვნენ ასენის ცივილიზაციად დამხარე რაზმებს შორის.⁶⁴ ნიკიტა ხონიატე შემდეგ ასახელებს ცივილიზაციას დამხმარე ჯარებს, რომლებიც ასენის არმიასთან ერთად ბიზანტიის წინააღმდეგ იბრძვიან.⁶⁵

ბულგართა და ვლახთა აჯანყებაში ცივილიზაცია მონაწილეობამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. ამაზე მეტყველებს ხონიატეს

⁶⁰ Comnena 2000, 170-171.

⁶¹ Vásáry 2005, 21-22.

⁶² Magoulias 1984, 206.

⁶³ Spiney 2009, 140-141.

⁶⁴ Madgearu 2017, 69; Kovács 2005, 46.

⁶⁵ Magoulias 1984, 206.

ცნობა რომ ბრძოლისას უკან დახევის შემდეგ პიტერი და ასენი ღუნაიზე გადავიდნენ და ყივჩაღებისგან დახმარება ითხოვეს. დამოუკიდებლად ბრძოლისას, მათი ძალები საკმარისი არ იყო იმპერიის წინააღმდეგ, რამაც დამხმარე ძალის საჭიროების წინაშე დააყენა აჯანყებულები. ალექსანდრე მადგეარე აფასებს ყივჩაღებს როგორც ძლევამოსილ სამხედრო ძალის მქონეთ, რომლებიც მოსახლეობდნენ ბარაგანიდან ვოლგამდე და იყვნენ შესანიშნავი ცხენოსნები.⁶⁶ ყივჩაღთა სამხედრო ძალაზე ყურადღების გამახვილება შემთხვევითი არ არის, ყივჩაღთა სამხედრო სამსახური არაერთი ქვეყნისთვის იყო სასურველი, მათ შორის საქართველოსთვის.

ყივჩაღები ბულგართა და ვლახთა მოკავშირეები არიან 1187 წელს ბიზანტიასთან ბრძოლაში. ყივჩაღთა სამხედრო ძალები საკმაოდ დიდია და მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ბულგართა და ვლახთა სამხედრო წარმატებაში. ნიკიტა ხონიატე აღწერს ყივჩაღთა საბრძოლო ტაქტიკას, მტრის უკან დახევით შეტყუებისა და შემდეგ მოულოდნელად შემობრუნებისა და თავდასხმის ტაქტიკას.⁶⁷ ყივჩაღთა მოკავშირეობა ბულგართა მეორე იმპერიასთან ამით არ დასრულებულა. შემდგომ ხანებში ყივჩაღები ვლახებთან ერთად ესხმოდნენ ბიზანტიის ტერიტორიებს თავს.

ერთ-ერთი ასეთი თავდასხმა მოხდა 1190/1191 წელს. აკროპოლიტეს ცნობით, ვლახთა და ყივჩაღთა შემოსევის შემდეგ იმპერატორმა ისააკ II-მ გადაწყვიტა მათ წინააღმდეგ ლაშქრობა მოეწყო და თავისი ჯარით დაიძრა და დაიკავა ციხესიმაგრე სტრინავოსი. მაგრამ ერთ-ერთმა გამოქცეულმა ბულგარმა უთხრა რომ ყივჩაღები თავდასხმას აპირებდნენ, რის გამოც იმპერატორმა ალყა გააუქმა და უკან დაიხია.⁶⁸ წარმოდგენილი

⁶⁶ Madgearu 2017, 68-69.

⁶⁷ Magoulias 1984, 218.

⁶⁸ Akropolites 2007, 132-133.

ცნობა მეტყველებს, რომ იმპერატორი სერიოზულად აღიქვამდა ცივიზაცია საფრთხეს, რაც თავისთავად კიდევ ერთხელ ადასტურებს ცივიზაცია სამხედრო ძალაზე. ამ მოვლენას უფრო ვრცლად და დეტალურად აღწერს ნიკიტა ხონიატე. მისი ცნობით, ისააკმა ვლახთა და ცივიზაცია მარბიელი ლაშქრობის საპასუხოდ მოაწყო ლაშქრობა, გაიარა ანქიალოსი და მივიდა ჰაიმოსის მთასთან. მან იპოვა ახლად გამაგრებული ციხესიმაგრე, რომლის მცველებმაც ხელჩართული ბრძოლა გაუმართეს. იმპერატორმა იეჭვა ცივიზაცია შემოჭრა და უკან დაიხია. ვლახები არ შემოიფარგლნენ მხოლოდ სოფლების ძარცვა-რბევით, მათ დაიკავეს ვარნა, გაილაშქრეს ტრიადიცას წინააღმდეგ, შემდეგ კი სტუმბიონზე, ხელთ იგდეს მრავალი ტყვე და ნადავლი. 1191/1192 წლის შემოდგომაზე ისააკმა გაილაშქრა ფილიპოპოლისზე. მან თავისი ბიძაშვილი კონსტანტინე გაგზავნა ჯარით, რომელმაც შეძლო ასენისა და მისი არმიის დამარცხება.⁶⁹

ცივიზაცია და ვლახთა მორიგი მარბიელი ლაშქრობა გაიმართა 1194 წელს, მათ გაილაშქრეს არკადიოპოლისზე და დაამარცხეს ბიზანტიელი სარდლები ალექსი გიდო და ბასილ ვატაცი.⁷⁰ არკადიოპოლისთან გამარჯვებით ბულგართა მეორე იმპერიამ დაამყარა კონტროლი ფილიპოპოლისზე. მომდევნო წელს ისააკმა მოაწყო ლაშქრობა, მან ამჯერად დახმარება უნგრეთის მეფე ბელა III-ისგან ითხოვა, რომელიც დათანხმდა ჯარის გაგზავნას ვილინის გავლით.⁷¹ მას გადაწყვეტილი ჰქონდა ორი მხრიდან შეეტია ბულგართა იმპერიისთვის, თუმცა მისმა გეგმამ არ გაამართლა და ვლახებსა და ცივიზაციებთან ბრძოლაში დამარცხდა.⁷² წარმატებული გამოდგა ცივიზაცია მეორე ლაშქრობაც ვლახებთან ერთად 1196 წელს, როდესაც მათ

⁶⁹Magoulias 1984, 236-239.

⁷⁰Magoulias 1984, 245.

⁷¹Magoulias 1984, 245.

⁷²Madgearu 2017, 109.

დაამარცხეს ბიზანტიის არმია სებასტოკრატორ ალექსის მეთაურობით და სებასტოკრატორი ტყვედ იგდეს.⁷³

1196 წელს ასენის გარდაცვალების შემდეგ ვლახებს არ შეუწყვეტიათ ბიზანტიის წინააღმდეგ ლაშქრობები. ამჯერად ბულგართა მეორე იმპერიას სათავეში ასენის უმცროსი ძმა იოანიცა ჩაუდგა, რომელიც ცნობილია ასევე კალოიანის სახელით. მისი მმართველობის პერიოდში ყვიჩაღებმა ბიზანტიის წინააღმდეგ რამდენიმე რეიდი მოაწყვეს. 1199 წელს გაზაფხულზე ყვიჩაღებმა ვლახებთან ერთად გადაკვეთეს ღუნაი და თავს დაესხნენ თრაკიის ქალაქებს. ბიზანტიის ჯარი მათ დაედევნა, როდესაც ისინი ნადავლით დატვირთულნი უკან ბრუნდებოდნენ, გაუმართა ბრძოლა და დაამარცხა ისინი, თუმცა ნადავლის დაბრუნების მცდელობის დროს, ყვიჩაღებმა შეძლეს გაქცევა.⁷⁴ ყვიჩაღთა მომდევნო თავდასხმა განხორციელდა მაკედონიაზე, მათი არმია ოთხ ნაწილად დაიყო და შეუტიეს მაკედონიის ქალაქებს.⁷⁵ მიუხედავად იმისა, რომ ყვიჩაღები ბულგართა მეორე იმპერიის მოკავშირეები არიან, როგორც ჩანს, ამჯერად დამოუკიდებლად მოქმედებენ. ნიკიტა ხონიატე ამ ლაშქრობების აღწერისას არ ახსენებს იონაიცას. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ყვიჩაღების რეიდებს გავლენა უნდა მოეხდინათ ასევე ბულგართა იმპერიაზეც და ამ და სხვა მიზეზებთან ერთად, იოანიცამ ბიზანტიასთან მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება ამჯობინა.⁷⁶

1204 წელს მეოთხე ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ცვლილებები გამოიწვია რეგიონში. ჯვაროსნებმა აიღეს კონსტანტინოპოლი და ბიზანტიის ტერიტორიაზე დაარსდა ლათინთა იმპერია, რომელმაც 1261 წლამდე იარსება.

⁷³ Magoulias 1984, 257.

⁷⁴ Magoulias 1984, 276.

⁷⁵ Magoulias 1984, 280.

⁷⁶ Madgearu 2017, 117-118.

ბერძნებმა დაიბრუნეს დიდმოტიეკონი და ადრიანოპოლი.⁷⁷ ლათინთა იმპერატორმა ბალდუინ I-მა 1205 წელს გაილაშქრა ადრიანოპოლის წინააღმდეგ ქალაქის უკან დასაბრუნებლად.

ადრიანოპოლის აღების შესახებ დეტალურ ცნობებს გვაწვდის ნიკიტა ხონიატე. მისი ცნობის მიხედვით, იოანიცა თავისი არმიითა და მოკავშირე ყვიჩალებით, რომელთა რაოდენობაც თავისი არმიის ტოლი იყო, ადრიანოპოლისკენ დაიძრა, ისე რომ მისი გეგმა ლათინთათვის შეუმჩნეველი დარჩენილიყო. როდესაც ბალდუინმა გაიგო ბერძენტა აჯანყების შესახებ, მან მოუხმო თავის მოკავშირეებს, ვენეციის დოჯს ენრიკე დანდოლოსა და გრაფ ლუისს და გაემართა ადრიანოპოლისკენ და ალყა შემოარტყა ქალაქს. რამდენიმე დღის შემდეგ იოანიცაც გამოჩნდა თავისი ჯარით ყვიჩალებთან ერთად და გაგზავნა მან ყვიჩალები ცხვრებსა და ცხენებზე თავდასასხმელად, რათა გაეგო მტრის გეგმა და განლაგება. როგორც კი ყვიჩალები გამოჩნდნენ, ლათინები გამოუდევნენ უკან. ყვიჩალებმა უკან დაიხიეს და თან ისრებს ისროდნენ მტრის მიმართულებით. ისინი იყვნენ მსუბუქად შეიარაღებულები. იოანიცა კი ჩასაფრებული იყო ჯარით. იოანიცამ შემდეგ კიდევ გაგზავნა ყვიჩალები და ლათინები ისევ დაედევნენ მათ, რის შედეგადაც ყვიჩალებმა ადვილად შეიტყუეს ისინი ჩასაფრების ადგილას. ლათინები დევნით დაღლილები კიდევ უფრო დიდი რაოდენობით ყვიჩადთა რაზმებს გადააწყდნენ და მათთან ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდნენ. ბრძოლის ველზე დაეცა გრაფი ლუისი, ხოლო იმპერატორი ბალდუინი ყვიჩალებმა ტყვედ ჩაიგდეს.⁷⁸

მსგავსად აღწერს ამ მოვლენას ჟოფრუა ვილარდუენიც. ხონიატესგან განსხვავებით იგი ასახელებს ყვიჩადთა რაოდენობას – 14

⁷⁷ Magoulias 1984, 336.

⁷⁸ Magoulias 1984, 336-337.

ათასი ყივჩაღი, რომლებიც არასდროს ყოფილან მონათლული.⁷⁹ იგი, აგრეთვე, აღნიშნავს, რომ ყივჩაღებმა მტრის შეტყუების ტაქტიკა ამ ბრძოლაში ორჯერ გამოიყენეს და ორივეჯერ წარმატებულად.⁸⁰ გიორგი აკროპოლიტეს ცნობიდან კი დამატებით ვიგებთ, რომ ბულგართა იმპერატორი იოანიცა ადრიანოპოლის მცხოვრებთ მოუწვევიათ დასახმარებლად.⁸¹ ხოლო რობერტ დე კლარი ყივჩაღთა მსუბუქი აღჭურვილობის შესახებ საუბრობს,⁸² რასაც ადასტურებს ასევე გიორგი აკროპოლიტეც.⁸³

წარმოდგენილი ცნობებიდან გამომდინარე ჩანს, რომ ყივჩაღებს ადრიანოპოლისთან ბრძოლაში გადამწყვეტი როლი შეუსრულებიათ. როგორც ჩანს, იოანიცას შედგენილი ჰქონდა ბრძოლის გეგმა, რომელიც ყივჩაღთა საბრძოლო ტაქტიკაზე იყო დამყარებული, რომელიც წარმატებული გამოდგა და გამარჯვება მოაპოვებინა. ლათინებმა სწორად არ შეაფასეს ყივჩაღთა სამხედრო ძალა, როგორც რობერტ დე კლარი აღნიშნავს, ისინი ბავშვთა რაზმებად მიიჩნიეს, რადგან მხოლოდ ტყავით იყვნენ შემოსილნი.⁸⁴ მტრის შეუფასებლობამ კი დამღუპველი შედეგი მოუტანა. კიდევ ერთი მიზეზი დამარცხებისა იყო, რომ მათ სრულიად უგულებელყვეს ყივჩაღთა ტაქტიკა.⁸⁵ აღსანიშნავია ისიც, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ყივჩაღებმა ორჯერ გამოიყენეს უკან დახვეისა და მტრის ჩასაფრების ადგილას შეტყუების ტაქტიკა, ლათინებმა ორივეჯერ უგულებელყვეს ეს ფაქტი და დაუფიქრებლად დაედევნენ მათ.

⁷⁹ Villehardouin and Joinville 1955, 92-94.

⁸⁰ Villehardouin and Joinville 1955, 92-94.

⁸¹ Akropolites 2007, 139-140.

⁸² Robert de Clari.

⁸³ Akropolites 2007, 139-140.

⁸⁴ Robert de Clari.

⁸⁵ A. Madgearu 2017, 148.

ცივიზიზთა მოკავშირეობას ხელი შეუწყო იოანიცას ცივიზიზებთან ნათესაობამ. აკროპოლიტეს ცნობით, იოანიცას ძმისშვილი ბორილი დაქორწინდა იოანიცას ქვრივზე, რომელიც იყო ცივიზიზი.⁸⁶ ქორწინების გზით ცივიზიზებთან დაახლოება და მათი ერთგული სამსახურის უზრუნველყოფა მეფე-მთავრებისათვის ჩვეული მოვლენაა. ასე იქცევა დავით აღმაშენებელი, სანამ ცივიზიზებს ჩამოასახლებდა, ჯერ დინასტიური ქორწინებით დაამყარა ურთიერთობები ცივიზიზებთან, დაუნათესავდა ცივიზიზთა მთავარ ათრაქა შარადანის ძეს. ამ ნაბიჯით შეეცადა ცივიზიზთა კეთილგანწყობა მოეპოვებინა, რაც მათი ჩამოსახლების საქმეში ხელშემწყობი ფაქტორი აღმოჩნდა. ცივიზიზებთან დინასტიურ კავშირს ამყარებდნენ უნგრელი მეფეებიც, ლასლო IV-ს დედა ცივიზიზი ჰყავდა. იბნ ალ-ასირის ცნობით განძის ათაბაგმა ქუშხარამ იქორწინა ცივიზიზთა ერთ-ერთი მმართველის ქალიშვილზე.⁸⁷ ცივიზიზები გარდა სამხედრო სამსახურისა, აქტიურად მიმართავდნენ სხვა ქვეყნების მმართველებთან დინასტიურ დანათესავებას, რათა თავიანთი გავლენა კიდევ უფრო გაზრდილიყო და მათი პოზიციები გამყარებულიყო სამხედრო-პოლიტიკურ სფეროში.

წარმატებული გამოდგა იოანიცას ლაშქრობა სერაიზე, სადაც თან ახლდა ცივიზიზთა რაზმები.⁸⁸ უფრო მასშტაბური იყო 1206 წელს განხორციელებული ცივიზიზთა ლაშქრობა, მათ ერთმანეთის მიყოლებით გაილაშქრეს რამდენიმე ქალაქზე, გაძარცვეს ისინი და დახოცეს მოსახლეობა. ამ ქალაქებს შორის იყო აღრიანოპოლი, რუსიონი (ბრძოლაში გაანადგურეს ლათინთა არმია), არკადიოპოლისი, მისენე. ცივიზიზებმა გაილაშქრეს ქალაქ ათირაზეც, თავდაპირველად მათ ცივიზიზებს შესთავაზეს ხარკი,

⁸⁶ Akropolites 2007, 140.

⁸⁷ სილაგაძე 1987, 77.

⁸⁸ Magoulias 1984, 339-340.

მაგრამ როდესაც ლათინთა ჯარი გამოჩნდა, იფიქრეს, რომ ისინი დიდხანს დარჩებოდნენ ქალაქში და ყივჩაღებს ბრძოლა დაუწყეს. ლათინებმა პირველივე ღამესვე დატოვეს ქალაქი და ცდილობდნენ ყივჩაღთათვის შეუმჩნევლად დაეტოვებინათ ქალაქი რაც შეიძლება სწრაფად. მათი წასვლის შემდეგ ყივჩაღებმა ადვილად აიღეს ქალაქი.⁸⁹ ყივჩაღებმა ეს სამხედრო კამპანია იოანიცას მოწოდების შემდეგ დაიწყეს, რაც კიდევ ერთხელ მეტყველებს რამდენად ძლიერი იყო მათი კავშირი ბულგართა იმპერიასთან.

ამრიგად, ყივჩაღთა პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოჩენამ ქვემო დუნაის ჩრდილოეთ მხარეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა როგორც ბიზანტიის, ისე ბულგართა მეორე იმპერიის პოლიტიკაში. განსაკუთრებით დიდია ყივჩაღთა მნიშვნელობა ბულგართა და იმპერიისთვის, რადგან ჯერ ასენის და შემდგომ იოანიცას წარმატებები უმეტესწილად ყივჩაღებმა განაპირობეს. ბიზანტიისა და ბულგართა იმპერიისგან განსხვავებით ნაკლებად შეაფასეს ყივჩაღთა სამხედრო ძალები ლათინებმა, რაც მათ სამხედრო საქმიანობაზე უარყოფითად აისახა. ყივჩაღებს შედარებით უკეთ უმკლავდებოდნენ ბიზანტიელები, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ სწორად შეაფასეს ახალი მოწინააღმდეგის ძალა თავიდანვე, რაც კარგად გამოჩნდა ალექსი I კომნენოსის მიერ გატარებული პოლიტიკით.

ყივჩაღებისა და ქართველების და ყივჩაღებისა და ბიზანტიის ურთიერთობებს შორის შეიმჩნევა როგორც მსგავსება, ისე განსხვავებები. ბიზანტიისგან განსხვავებით ნაკლებად კონფლიქტური ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველებს ყივჩაღებთან. ისინი საუკუნეების განმავლობაში საქართველოში საცხოვრებლად და სამხედრო სამსახურისთვის მოდიან, ჯერ დავითის, შემდეგ კი გიორგი III-ის, თამარისა და გიორგი IV ლაშას დროს.

⁸⁹ Magoulias 1984, 344-345.

დავითის ისტორიკოსის ცნობიდან, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ცივიზიაციები გარკვეულ პრობლემებს უქმნიდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, მათთვის ძარცვა-რბევა და სამხედრო ნადავლი შემოსავლის მთავარი წყარო იყო. სერიოზული დაპირისპირება ქართველებსა და ცივიზიაციებს შორის მოხდა გიორგი IV ლაშას პერიოდში, როდესაც ცივიზიაციებმა საქართველოში დასახლებაზე უარი მიიღეს მათ აიღეს კაბალა, და შემდგომ რამდენჯერმე გაილაშქრეს საქართველოს წინააღმდეგ.⁹⁰ მსგავსი კონფლიქტები, რომლებიც უმეტესწილად ძარცვა-რბევისა და ნადავლის ხელში ჩაგდების მიზნით ხორციელდებოდა, გაცილებით ხშირი იყო ბიზანტიის შემთხვევაში. ბიზანტიელი იმპერატორები ცივიზიაციას მიმართ ფრთხილ პოლიტიკას ატარებდნენ. ალექსი I კომნენოსი კარგად იცნობდა ცივიზიაციას ბუნებას და შესაბამის პოლიტიკასაც ატარებდა. ანალოგიური ვითარება ჩანს საქართველოში დავითის მეფობის დროს, მეფემ კარგად იცის მათი ხასიათისა და ცხოვრების წესის შესახებ, ამავდროულად მეფე ცდილობს უზრუნველყოს ცივიზიაციები საძოვრებით, საქონლის ჯოგებითა და იარაღით. ცივიზიაციას როლი სამხედრო საქმეში დიდი იყო საქართველოში, ასევე ბიზანტიისთვისაც. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად თავს ესხმიან ცივიზიაციები ბიზანტიას, ისინი არც იმპერიასთან მოკავშირეობაზე ამბობენ უარს.

იოანიცა აქტიურად იყენებს ცივიზიაციას სამხედრო რაზმებს ბიზანტიისა და ლათინთა იმპერიის წინააღმდეგ. ცივიზიაციას მარბიელი რეიდების მოწყობით ცდილობს დაასუსტოს მოწინააღმდეგე და არ მისცეს საშუალება მთელი ძალით შეუტეოს ბულგართა იმპერიას. მსგავს პოლიტიკას ატარებს დავით აღმაშენებელიც, ცივიზიაციები არბევენ მეზობელ მუსლიმურ სახელმწიფოებს და ამით საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკურ ძლიერებას წარმოაჩენენ. თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ეს რეიდები,

⁹⁰ სილაგაძე 1987, 67-79.

მეტყველებს სულთნის მიერ დავითისთვის ძღვენის გამოგზავნა. თანაც ეს არ მომხდარა ერთხელ, „ამისთვისცა ზედაჲსზედა წარმოავლენდის მოციქულთა ძღუნითა“, აღნიშნავს დავითის ისტორიკოსი.⁹¹

ყივჩადთა სამხედრო ტაქტიკა ნაკლებადაა განხილული ქართულ წყაროებში. ბიზანტიური წყაროები გარკვეულწილად ავსებს დანაკლის და გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ყივჩადთა ტაქტიკაზე. ზემოთ აღწერილი ბრძოლებიდან ჩანს, რომ ყივჩადთა ბრძოლის წესი, შეიარაღება, სამხედრო შესაძლებლობები. საქართველოში მყოფი ყივჩადებიც მსგავს ტაქტიკას მიმართავდნენ, ისინი მონაწილეობენ როგორც მცირე მასშტაბის მარბიელ რეიდებში, ისე დიდ ბრძოლებში, მაგალითად, როგორც იყო დიდგორი. ბიზანტიელებსა და ლათინებთან ყივჩადების სამხედრო დაპირისპირების აღწერისას მსგავსი სიტუაციაა, გვხვდება როგორც დიდი ბრძოლები, ისე მარბიელი ლაშქრობები.

ალექსი I კომნენოსი ყივჩადთა რაზმებს პაჭანიკების წინააღმდეგ საბრძოლველად იყენებს, ხოლო დავითი – თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლისას. მოკავშირედ ყივჩადებზე არჩევანის შეჩერება ორივე შემთხვევაში გამართლებული ჩანს, რადგან ყივჩადები კარგად ფლობდნენ მომთაბარულ ბრძოლის ტაქტიკას და პაჭანიკებისა და თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ეფექტურ სამხედრო ძალას წარმოადგენდნენ.

⁹¹ მეტრეველი 2008, 329.

ბიბლიოგრაფია:

Akropolites, George. 2007. *The History. Introduction, Translation and Commentary Ruth Macrides*. Oxford University Press.

Angold, Michael 1997. *The Byzantine Empire 1025-1204 A Political history*. London and NewYork.

Attaliothae, Michaelis. 1853. *Historia. Corpus Scriptorum Historiae Bizantinae*. Bonnae.

Comnena, Anna. 2000. "The Alexiad". Transleted by Elizabeth A. S Dawes. Ontario. In *Paentheses Publications Byzantine Series Cambridge*.

Covács, Szilvia. 2013. "The Cuman Campaign in 1091". *Golden Horde Review* 1: 174-189.

ჯაფარიძე, გოჩა. 2012. „დიპლომატია 1123 წლის შირვანის კონფლიქტის დროს“. *ძიებანი*. ტ. 1. თბილისი: მხედარი.

კიკნაძე, რევაზ. რედ. 1974. *ჯუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ*. თბილისი: მეცნიერება.

Kinnamos, John. 1976. *Deeds of John and Manuel Comnenus*. Translated by Charles M. Brand. New York.

Madgearu, Alexandru. 2017. *The Asanids, The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*. Leiden, Boston.

Magoulias, Harry. 1984. *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. Detroit: Wayne State University Press.

Master Roger. 2010. *Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*. Translated by János M. Bak and Martyn Rady. Budapest.

მეტრეველი, როინ, რედ. 2008. *ისტორიანი და აზმანი შარავანდედ-თანნი*. ტექსტი გამოსცეს გ. კარტოზიამ და ც. კიკვიძემ. ქართლის ცხოვრება. თბილისი: მერიდიანი.

მეტრეველი, როინ, რედ. 2008. *ლაშა-გიორგის დროინდელი მემ-ტიანე*. ტექსტი გამოსცა ც. კურციკიძემ. ქართლის ცხოვრება. თბილი-სი: მერიდიანი.

მეტრეველი, როინ, რედ. 2008. *ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი*. ტექსტი გამოსცა მ. შანიძემ. ქართლის ცხოვრება. თბილისი: მერიდიანი.

Perfecky, G. A. 1973. "The Hypathian Codex. Part II. The Galician-Volynian cronicle". *Harvard series in Ukrainian studies*, vol. 16. II.

Robert de Clari. *The Qonquest of Constantinople*.

<http://deremilitari.org/2014/01/robert-of-claris-account-of-the-fourth-crusade/> (ხელმისაწვდომია 14:45, 12. 05.2019).

სილაგაძე, ბენიამინ. 1987. „არაბი მწერალი ყივჩაღთა შემოსევის შესახებ ამიერკავკასიაში XIII ს-ის 20-იანი წლების დასაწყისში“. *ქართული წყაროთმცოდნეობა* 7: 67-79.

Spiney, Victor. 2009. *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*. Leiden-Boston.

The Russian Primary Chronicle. 1953. Translated and edited by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-wetzor. Cambridge, Massachusets.

Vásáry, István. 2005. *Cumans and Tatars Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*. Budapest.

Villehardouin and De Joinville. 1955. *Memoirs of Crusades*. Translated by Frank Marzials. London.

Nino Kakalashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Qipchaqs, Byzantium and Georgia

Key words: Qipchaqs, Qipchaqs in Byzantium, Qipchaqs in Georgia, Secend Bulgarian Empire.

The relations between Byzantium and Qipchaqs (Cumans), as well as between Georgia and Qipchaqs, span several centuries. In this study, we want to present the policy of the Byzantine emperors toward the Qipchaqs. There were a lot of conflicts between Byzantium and Qipchaqs. The goal of the Qipchaqs was to plunder the territories of Byzantium and seize the booty. Byzantine and Western European sources give a good account of the nature of the Qipchaqs' military campaigns, their battle tactics and weapons, as well as their politics. Each of these issues is important for researching the history of Qipchaqs living in Georgia because Georgian historical sources do not provide us with much information about the Qipchaqs. There are differences as well as similarities between the relationship of Byzantium and Qipchaqs and Georgia and Qipchaqs. This helps us to study the history of Qipchaqs in Georgia in more detail.